

Streszczenie

Techniki i strategie tłumaczenia polskich nazw własnych na język francuski na przykładzie powieści kryminalnych Zygmunta Miłoszewskiego

Niniejszą rozprawę doktorską poświęcono tłumaczeniu polskich nazw własnych na język francuski w powieściach kryminalnych Zygmunta Miłoszewskiego.

Nazwy własne są istotnymi elementami tekstów literackich, w których pełnią wiele funkcji. Uważane są również za jednostki języka, które stają się nośnikami narodowego kolorytu, co stanowi o ich wartości edukacyjnej (Gajda, 2004). Aspekt ten okazuje się wyzwaniem dla tłumacza, ponieważ w procesie tłumaczenia tekstu literackiego dochodzi do kontaktu dwóch konkretnych kultur. Na decyzje tłumacza wpływ mają relacje między tymi kulturami oraz specyficzne cechy dwóch języków. Poza kompleksowym opracowaniem Michela Ballarda (2001) dotyczącym tłumaczenia nazw własnych w dziełach literackich z angielskiego na francuski i odwrotnie, istnieją niezbyt obszerne analizy (w formie artykułów lub rozdziałów monografii) technik tłumaczenia onimów w różnych parach językowych lub w konkretnych gatunkach literackich (w literaturze dziecięcej oraz fantastycznej). W przypadku literatury polskiej tłumaczonej na język francuski, tylko dwa artykuły poświęcono problematyce tłumaczenia antroponimów i toponimów (Skibińska, 2000) oraz urbanonimów (Waleryszak, 2006).

Celem dysertacji jest zbadanie technik i strategii zastosowanych w tłumaczeniu polskich onimów na język francuski w trzech powieściach kryminalnych Zygmunta Miłoszewskiego: *Uwikłanie (Les Impliqués)*, *Ziarno prawdy (Un fond de vérité)*, *Gniew (La rage)*. Wybór tekstów tworzących korpus został podyktowany kilkoma czynnikami. Przede wszystkim zauważono znaczącą ilość nazw własnych w każdej części trylogii, której akcja rozgrywa się w Polsce na tle realiów socjo-kulturowych oraz wydarzeń XXI wieku. Można również zaobserwować liczne odniesienia do okresu wojennego, powojennego oraz komunizmu. Fabuła każdej części osadzona została w autentycznej topografii Warszawy (cz. 1), Sandomierza (cz. 2) i Olsztyna (cz. 3). Poza tym powieści Miłoszewskiego odniosły ogromny sukces czytelniczy we Francji, poparty nominacjami i nagrodami przyznawanymi przez czytelników oraz media. Fakt ten zdecydował o potrzebie przeprowadzenia badań nad tłumaczeniem polskich nazw własnych na język

francuski we współczesnych kryminałach, których cechą charakterystyczną jest realizm geograficzny, kulturowy, społeczny i historyczny.

W trzech powieściach wyekscerpowano ok. 1100 różnych nazw własnych. W przypadku części z nich odnotowano wielokrotność wystąpień w korpusie. Wszystkie wyodrębnione jednostki zostały poddane analizie, ponieważ zaobserwowano stosowanie różnych technik w tłumaczeniu tej samej nazwy własnej. Zebrane przykłady podzielono na trzy główne kategorie: antropimimy (ok. 420), toponimy (ok. 430) oraz inne nazwy własne (ok. 250). Następnie w każdej kategorii dokonano kolejnych podziałów w zależności od typu nazywanego obiektem oraz od budowy onimu, ponieważ oba czynniki mają wpływ na sposób tłumaczenia. W celu wyodrębnienia technik tłumaczeniowych przyjęto podejście Ballarda (2001) i Hejwowskiego (2015) polegające na założeniu, że nawet przeniesienie nazwy własnej w niezmienionej formie do tekstu tłumaczonego jest techniką zastosowaną przez tłumacza i wynika z jego świadomej decyzji. Niniejsza metodologia odrzuca pojęcie nieprzekładalności i koncentruje się na zróżnicowanym stopniu przekładalności nazw własnych. Przeprowadzając analizę tłumaczenia wyekscerpowanych przykładów opierano się głównie na najobszerniejszej klasyfikacji technik tłumaczeniowych nazw własnych Krzysztofa Hejwowskiego (2015), odnoszącej się do antropimimów i toponimów tłumaczonych z angielskiego na polski. Głównym celem badań było sprawdzenie czy w tłumaczeniu polskich onimów na język francuski pojawiają się zjawiska wyłamujące się istniejącym technikom. Starano się również odpowiedzieć na następujące pytania badawcze: 1) Które techniki dominują w tłumaczeniu poszczególnych kategorii nazw własnych?; 2) Czy tłumacz stosuje inne techniki w tłumaczeniu fikcyjnych i autentycznych nazw własnych?; 3) Które cechy języka polskiego powodują trudności przekładowe?; 4) Czy w przypadku powieści kryminalnych, zaliczanych do literatury popularnej, tłumacz obiera strategię mającą na celu ułatwienie francuskiemu czytelnikowi zrozumienia polskich realiów i polskiej kultury?

Rozprawa składa się z pięciu rozdziałów, dwóch teoretycznych i trzech analitycznych. Rozdział pierwszy, poświęcony teoretycznym aspektom nazw własnych, przybliży kilka koncepcji ich znaczenia oraz kryteria służące ich zdefiniowaniu i odróżnieniu od nazw pospolitych. Następnie zwraca się uwagę na wewnętrzne zróżnicowanie nazw własnych. Przedstawiono typologie onimów funkcjonujące w onomastyce francuskiej i polskiej. Niniejszy rozdział omawia również funkcje nazw

własnych w literaturze, uwzględniając ich szczególną rolę we współczesnej powieści kryminalnej, której akcja zazwyczaj osadzona jest w konkretnym mieście.

W rozdziale drugim przeanalizowano zagadnienie tłumaczenia nazw własnych jako elementów kulturowych. Scharakteryzowano rolę tłumacza jako mediatora interkulturowego oraz przybliżono główne tendencje i strategie tłumaczenia tekstów literackich we Francji od XVII wieku. Dokonano również przeglądu publikacji naukowych dotyczących analizy tłumaczeń polskich dzieł literackich na język francuski, w których elementy kulturowe i nazwy własne spowodowały różnego rodzaju trudności. Rozdział przybliży również stanowiska badaczy, które dotyczą trudności w tłumaczeniu elementów kulturowych, stopnia ich przekładalności oraz technik uzupełniających wiedzę odbiorcy przekładu. W ostatniej części rozdziału zostały omówione techniki stosowane w tłumaczeniu elementów kulturowych oraz nazw własnych. Na koniec przedstawiono obszerną klasyfikację 17 technik tłumaczenia nazw własnych Krzysztofa Hejwowskiego (2015), która została wykorzystana w przeprowadzonych badaniach.

Kolejne trzy rozdziały stanowią część analityczną pracy opartą na zebranych nazwach własnych. Rozdział trzeci poświęcono analizie antroponimów, które podzielono na fikcyjne i autentyczne. Wśród fikcyjnych nazw osobowych wyodrębniono liczną grupę zdrobnień, wobec których zastosowano specyficzne techniki tłumaczeniowe. W rozdziale czwartym dokonano analizy tłumaczenia toponimów. Ze względu na ich zróżnicowanie, techniki tłumaczeniowe przeanalizowano w kilku podkategorjach: oronimy, hydronimy, choronimy, ojkonimy oraz urbanonimy. Rozdział piąty zawiera analizę tłumaczenia innych nazw własnych, najbardziej zróżnicowanych morfologicznie oraz ze względu na rodzaj nazywanego obiektu. Techniki tłumaczeniowe omówiono w następujących podkategorjach: nazwy grup ludzkich; nazwy organizacji, instytucji i stowarzyszeń; nazwy firm i marek handlowych; tytuły dzieł literackich, filmowych, muzycznych; nazwy mediów; nazwy świąt i wydarzeń. Na koniec każdego rozdziału analitycznego zestawiono zaobserwowane techniki w formie tabel. Niektóre z zastosowanych rozwiązań w tłumaczeniu onimów okazały się na tyle nurtujące, że nawiązano kontakt osobisty z tłumaczem analizowanych powieści, Kamilem Barbariskim. Jego uwagi i wyjaśnienia zawarto w rozdziałach analitycznych.

W zakończeniu pracy sformułowano wnioski. Zaobserwowano zastosowanie 13 z 17 technik tłumaczeniowych proponowanych przez Hejwowskiego. Przeprowadzona analiza wykazała, że należy uzupełnić istniejące klasyfikacje o pięć nowych technik. Zaproponowano również poszerzenie czterech technik Hejwowskiego. W odpowiedzi na

pozostałe pytania badawcze wskazano techniki dominujące w tłumaczeniu niektórych podkategorii nazw własnych oraz zaobserwowano stosowanie innych strategii i technik w przypadku tłumaczenia antroponimów fikcyjnych i autentycznych. Pewne cechy języka polskiego mogą zniechęcać odbiorcę tłumaczenia (znaki diakrytyczne, dwuznaki, zagęszczenie spółgłosek) lub stanowić wyzwanie dla tłumacza (formy fleksyjne nazwisk postaci fikcyjnych oraz nazw miast i wsi, zwłaszcza gdy w tekście oryginalnym nie występuje forma podstawowa w mianowniku; bogactwo systemu antroponimicznego, a zwłaszcza form hipokorystycznych). Odpowiednie techniki pozwalają zniwelować wymienione trudności. Z analiz wynika, że tłumacz nie stosuje konkretnej strategii ułatwiającej czytelnikowi zrozumienie obcej kultury. Z jednej strony, chcąc przybliżyć francuskiemu odbiorcy kulturę polską, decyduje się na techniki typowe dla strategii egzotyzującej. Z drugiej strony, mając na uwadze, że literatura popularna, do której należy powieść kryminalna, powinna zyskać szerokie grono odbiorców, tłumacz stosuje techniki ułatwiające odbiór tłumaczonego tekstu.

Rozprawę zamyka bibliografia licząca 170 pozycji.